

A Székely Nemzeti Múzeum kalendáriumai, avagy a kalendáriumi bejegyzés műfaja

(Kivonat)

Magyar kalendáriumtörténeti előzmények ismertetését követően a dolgozat a kalendáriumok és bejegyzéseik funkcióját, műfaji besorolhatóságát tárgyalja. Kiemeli a Székely Nemzeti Múzeumban található három olyan kolozsvári kalendárium bejegyzéseit, amelyeknek szerzője, LUGOSI József többek között olyan színháztörténeti forrás értékű adatokat örökített meg, mint az 1844/45-ös és 1848-as kolozsvári színházi repertóriumok.

*

A kalendárium alakulása az évek során sok mindent elárul a műfaj történetéről, az egyes időszakokban az elvárások és lehetőségek változásáról. A kalendárium történeti alakulása több típusát hozza létre a műfajnak. Minthogy nem célozom az időszámítások legelső kezdeteit, történetét ismertetni és az ókorból eredeztetni a műfaj csiráit, a továbbiakban egy speciális problémát boncolgatok, főleg a 18. század és a 19. század első felének magyarországi és erdélyi kalendáriumai kontextusában. Egy nehezen kanonizálható műfaj jellegzetességeire összpontosítok: a kalendáriumbejegyzés elsősorban magánéleti rendeltetésű műfaj, mely kötetlen tárgyában, s a téma teljesen át nem láthatósága és egészében való feldolgozhatatlansága következtében csak bizonyos megszorításokkal érvényesíthető, illetve fogadatható el.

1. Kalendárium-minták és a Székely Nemzeti Múzeum példányai

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kalendárium-anyagának a 18. századtól a 19. század közepéig tartó időszakot felölelő példányait rendezgetve néhány adatot közlök róluk a főbb kalendárium-mintákhoz való kapcsolódásuk perspektívájából.

Az *Új és Ó kalendárium* sorozat viszonylag egységes, és teljes sorozata mellett inkább néhány darabos töredékek lelhetők fel, néhány kassai, egy győri, pár brassói, marosvásárhelyi és szebeni példánnyal számolhatunk, melyek többnyire esetlegesen kerültek a kolozsvári kalendáriumok mellé.

A magyarországi és erdélyi naptárak fő mintája a REGIOMONTANUS által készített és nyomtatott kalendárium volt (1473). Ezt az első tudományos igényű szerkesztett kalendáriumnak tekinthetjük. Annál is inkább kiemelendő REGIOMONTANUS, mint naptáraink egyik fő mintaadója, mivel ő maga életének egy részét Mátyás király udvarában töltötte, és az Academia Istropolitanán tanított is, így Magyarország szerepe az első tudományos naptár létrehozásában kétségtelven figyelmet érdemel.¹ Az ő naptárai tulajdonképpen leegyszerűsített csillagászati évkönyvek, népszerű tudományos munkák. Csak későbbi kiadói egészítik ki egészségügyi résszel és asztrológiai jóslásokkal. Ezekkel igyekeznek érdekesebbé tenni és kelendőségét fokozni. Így lesz belőle „népnaptár”.² Olyan nagy népszerűségre tesz szert, hogy még négyszáz év után is reá hivatkoznak a naptárak kiadói. A Königsbergben született MÜLLER Jánost németül KÖNIGSBERGERnek, latinul REGIOMONTANUSnak tüntetik fel. HELTAI Gáspár KIRÁLYHEGYINEK magyartja.³

Erdélyben és Szepességben EBER Pál kissingeni szuperintendens történeti naptárai voltak még közkedveltek, azután divatba jöttek az ún. schreibkalenderek. Ezekben a lapok közé a naptári részek mellett egy-egy üres lapot helyeztek el, hogy a naptár tulajdonosai bejegyzéseket tehessenek.

* Acta (Siculica) 2006/2, T3, Sf. Gheorghe, Sporturilor 8A, RO-520085

** Sf. Gheorghe, Bisericii 26, RO-520014, bkagnes@yahoo.com

A másik híres naptár a lőcsei kalendárium volt. 116 éven át országos nevezetességnek számított, és szállóigévé vált: „Ez is a lőcsei kalendáriumból való.” A magyar nyelvű kiadása 1626-ban indult meg, és 1741-ig majdnem minden évben megjelent. A lőcsei kalendáriumot hosszú időn keresztül a NEUBARTH család tagjai készítették, és BREUER Lőrinc utódai adták ki. A lőcsei kalendáriumok annyira el voltak terjedve, hogy sok más városban is utánanyomatták. A debreceni naptárak 1681-től 1706-ig NEUBARTH Christoph után készültek.⁴

A kolozsvári naptárak is „NEUBÁRT János astrologus által” alkalmazott *Új és Ó Kalendáriumokat* adnak ki több éven át. A Székely Nemzeti Múzeum Kolozsváron nyomtatott sorozatának 1713–1742 időszakából fennmaradt példányai évfolyamaiban NEUBARTH János a közös minta.⁵ Ezekben, akár a többi lőcsei kalendáriumban, a csillagok járása szerinti jóslásokat is közölnek, ha olyan sok babona nincs is benne, viszont rövid magyar krónikát hoznak a végén évszámokkal.

A népszerű kolozsvári *Új és Ó Kalendáriumok* egy másik mintája a „HANCKENS Bálint continuatioja szerinti”.⁶ A Székely Nemzet Múzeum kalendáriumsorozatában a HANCKENS Bálint mintára Kolozsvárt kiadott példányok számos évfolyamát leljük fel. Ezek SZATHMÁRY PÁP József, S. PATAKI József, KOLLMANN Ferenc könyvnyomtatók nyomdájából, illetve a Református Kollégium nyomdájából valók.⁷ KŐVÁRY László jegyzetei szerint egészen 1838-ig feltüntetik HANCKENS Bálint nevét.⁸

Az *Erdélyi Új és Ó Kalendáriumok*, melyet Kolozsváron és Szebenben adnak ki, szintén HANCKENS a mintája. A magyarországi naptáraknak egy másik típusa Nyugat-Magyarországon alakult ki. Nagyszombat, Pozsony, Győr, Sopron naptárkészítői a bécsi *Krakauer Schreibkalendert* vették mintául. Főleg a jezsuiták, a nagyszombati egyetem tanárai készítették e naptárakat, ezért katolikus jellegűek. A földrajzi távolság s a kallódó típusú kiadvány szolgálhatna magyarázatul, hogy miért nincs ezekből a sepsiszentgyörgyi Múzeumban nagyobb példányszám képviselve.

2. A kalendárium vonzereje, avagy hatalmi diskurzus fölött álló műfaj

Ha a kalendáriumok vizsgálatánál az általában vett közönséghatásból indulunk ki, konkrétan abból, hogy e hatás milyen méretű, akkor e naptárakat magas példányszámban, jelentős üzleti haszonnal forgalmazott bestseller műfajként definiálhatjuk. Itt a kevesekhez szóló elitirodalom és a befogadók legszélesebb körében forgalmazott tömegirodalom áll egymással szemben. Történeti kontextusba helyezve a kalendárium már a 17. század végén keresett nyomdatermék volt, mely a könyvnyomtatónak állandó jövedelmet biztosított. MISZTÓTFALUSI KISS Miklós **Maga személyének, életének és különös tselekedetének mentsége** (1698) c. röpirata szerint is ellenfelei azt vetették a szemére, hogy évente sok ezer kalendáriumot nyomtak, s ebből rengeteg haszna származott. Maga is elismeri, hogy Erdélyben ez az egyetlen hasznos hajtó nyomdatermék, a hasznos azonban erősen csökkent, hogy sokat kell belőle ajándékként elosztogatni, és sok eladatlan marad. Hogy a kalendárium-kiadás kifizető jövedelemforrást jelentett, azt a 18. századi kalendáriumszabaddalmak is bizonyítják, melyeket ekkori könyvnyomtatók igyekeznek megszerezni.⁹ A 17. században a kalendárium-kiadási jog még nem volt korlátozva, minden könyvnyomtató szabadon állíthatott elő ilyen terméket.

A legközkeletűbb felosztás, mely a közönségpszichológiai szempontot érvényesítve az egyes műfajok formanyelvét más-más partnerközösség sajátos igényeihez sorolva osztályoz, a hivatalos kultúra műfajait állítja szembe a tömegkultúra műfajaival. Ehhez a megkülönböztetéshez a köztudatban egy olyan elképzelés társul, amely hajlamos a jövedelmező műfajokat egyértelműen ponyvairodalomként, a tömegkultúra termékeiként kezelni.

A kalendárium speciális, használati irodalmi műfajából következően a 16–18. században s mondhatni a 19. század közepéig nem képvisel ilyen jellegű megosztást, a kalendárium-bejegyzések egyedüli feltétele a kalendáriumok megvásárlásán túl az írás-olvasás képességének a

gyakorlata volt, s a szükséges naptári rész után következő népszerű, időjárást előrejelző rész általában nem került a kalendárium olvasók elvárásaival élesen szembe.

1718-ban a kolozsvári nyomda a főkor-mányszéktől kizáró kiváltságot nyer az erdélyi magyar naptárra.¹⁰ Hogy 1758-ban HANCKENS Bálint *Új és Ó Kalendárium*a már schematizmust is hoz a végén latin nyelven, az csak az olvasóközönség szélesebb köreibe való elterjedését segíti elő. A tisztínévtáras naptárt a 18. században végig nyomják, s népszerűségének bizonyítéka, hogy még 1838-ban is a Kolozsvári Líceum nyomdájában HANCKENS neve alatt látják jónak kiadni.

A kalendáriumok népszerűségét felismerve már korán jelentkezett arra igény, hogy kihasználva ezt, a közművelődés fórumává alakítsák.¹¹ Mária Terézia közművelődési jellegű reformjai kapcsán 1774-ben a bécsi Tudományos Akadémia megalapításának terve mellett nem véletlenül merül fel a kalendárium-kiadás birodalomszintű monopolizálásának terve, mely az Akadémia számára állandó jövedelmi forrást biztosítana. A Tudományos Akadémia tervezetével egyidejűleg a kalendáriumügy reformjára is tervezetet készít a magyarországi származású volt jezsuita HELL Miksa. A terv abból indult ki, hogy a közművelődés emelése szempontjából rendkívüli nagy jelentősége van a kalendáriumnak, mert azt minden rendű és rangú ember egyaránt olvassa. Mivel a kalendáriumokban sok a teljesen érdektelen anyag, ezen úgy lehetne változtatni, ha a kalendárium-kiadás teljesen az újonnan felállítandó Tudományos Akadémia kezébe kerül.

A kalendárium-kiadás monopóliumát mégsem lehetett megvalósítani, mert ez mind a magyarországi, mind a bécsi kiadók érdekeit sértette.¹²

3. Képes és képtelen kalendárium

A képes kalendáriumok elterjedése a kalendárium fénykorát is jelenti. Többnyire helytálló az a megállapítás, hogy 1848-cal bezárul egy kalendáriumkorszak, az 1849-től kezdődő kor-

szak a műfaj tetőzése, a kiegyezés után pedig már egyfajta apály következik.

JAKAB Elek, MÁTRAY Gábor főként a korai kalendáriumok állományát kísérelte meg fölmérni. A 19. századig tekintik át a kalendáriumok történetét, s a kallódó típusú kiadványok megőrzése mellett felszólalva megkísérlik leírni az általuk ismert kalendáriumkincset.

A képes kalendáriumok és a Világos utáni naptárszüretnek nevezhető korszak egybeesésének szempontjából nem érdektelen két adatot felemlíteni:

1848-ban jelenik meg a BUCSÁNSZKY Lajos *Új Képes Kalendárium*ának első évfolyama, és csak 1854-ben az *Erdélyi Képes Naptár*. BUCSÁNSZKY volt az igazán népszerű, az egész országot a szó szoros értelmében elárasztó ponyvajellegű képes naptárak megteremtője. A műfaj életképességének bizonyítéka, hogy ezek a naptárak megérik 1942-t, a 95. és 85. évfolyamot. Hogy 1849 után erősen kezd differenciálódni a kalendárium műfaja, és egyre több irodalmi intézményesítési kísérlet követi egymást, a műfaj történetében szintén egy korszak lezárását mutatja.

Visszatérve az 1848 előtti kísérletekre, képes kalendárium kiadására: már a kolozsvári *Új és Ó Kalendárium 1834-dik évére* készült naptár „8 lithogr. Képekkel” alcímmel jelenik meg, bár ez a kísérlet az *Ó és Új kalendárium* esetében rendhagyónak bizonyul.

A litográfiák: *Spanyol, Usbekhi Tatár, Japáni, Kálmuk, Szeretsenek, Kinai, Hottentott* ábrázolások. Az említett népek egyes képviselői a jellegzetes viselet, haj, bajuszforma és nemzeti jelképek által vonulnak be az 1830-as évek kalendáriumolvasóinak képzeletvilágába. A litográfiák mellett ugyanúgy be lehet jegyezni az egyes napok köznapi történeteit, mint az életformáló nagyobb eseményeket.

A kép nélküli kalendáriumokban az asztrológiai jelek tarthatnak még a képekkel szinte egyenértékű érdeklődésre számot. A nap és a planéták, az égi 12 jegy s a hold negyedének ikonikus jelei a „tudományos” érdeklődés nevében nemcsak időjárás-előrejelző funkcióval bírnak, hanem azt is tudni vélik, hogy a hold milyen negyedében érdemes borotválkozni, haját vágni,

netán eret vágni stb.¹³ A naptári rész ikonikus jelei, a vörös és fekete színek önmagukon túlmutató jelentései felértékelődnek, és 1824-ben EDVI ILLÉS Pál egy hosszú lélegzetű magyarázó tanulmányt is szentel a témának.¹⁴

4. A kalendáriumi bejegyzés műfaja és forrásértéke

A kalendáriumi bejegyzések sokfélesége miatt problematikus ezt a sajátosan összetett írástípust műfajként definiálni. A kalendáriumi bejegyzések az élet legtágabban értelmezett spektrumát ölelik fel, és bár szórt ízlés képviselnek, forrásértékük nagy.

150 évvel ezelőtt MÁTRAJ Gábor akadémiai felolvasásán – az Országos SZÉCHÉNYI Könyvtárban összeállt naptárgyűjtemény tapasztalata alapján – a bejegyzések forrásértékére reflektál: „A naptárak értéke nem oly csekély, mint legtöbben vélik. Erről legbizonyosabbá tetetik, ki a régibb századbelieket forgatja. Érdekes adatokat talál azokban a nyelvész, történetbúvár, csillagász, mezei gazda, természetvizsgáló, államtudós stb., kivált, ha figyelemmel viseltek azon kézirati jegyzemények iránt is, melyeket gondos házi nők, gazdák saját kezeikkel iktattak a naptár fehér lapjaira. Találunk ezek között gyakran hazánkra vonatkozó oly adatokat is, melyek családi viszonyokat, helységek eseményeit, természeti tüneményeket s több más érdekes tényeket világítanak fel, melyeknek olvasásuk alkalmával nem lehet eléggé áldani a kezet, mely gondos előrelátással jegyzé fel azokat számunkra.”¹⁵

A különféle kalendáriumbjegyzések mai olvasója a műfajt inkább emberek kulturális létének reprezentatív bizonylataként foghatja fel. A szerző és az esztétikai minőség ismérve, a magas és alacsony kultúra, a népszerű és elit irodalom szétválasztásán alapuló kirekesztési mechanizmus egyre növekvő tudatossága nyomán a kalendáriumi bejegyzésekhez mint a populáris kultúra termékeihez való fordulást tehát nem a géniuszok műveivel való kizárólagos foglalkozás helyett posztulálja. Köztudomású, a kalendáriumbjegyzések nem arról híresek, hogy elsődle-

gesen a kulturális élethez kapcsolódnak. Persze erre is van példa, utaljunk egy ilyen jellegű kalendáriumi bejegyzéssorozatra: a következőkben tárgyalt, színháztörténeti forrás értékű 1843-, 1844- és 1848-as kalendáriumi bejegyzések¹⁶ nyilván felvetik a kanonizált színháztörténet-írás, színházi zsebkönyvirodalom, valamint a kanonizálatlan, kéziratban lappangó ismeretlen színháztörténeti forrás kalendáriumi bejegyzés különböző beszédmódjában rejlő buktatók kérdését is. (Mi fogadható el hitelesnek, hol jelölhetjük ki az efajta vizsgálat határait?)

Magától értetődő, hogy kanonizált és kanonizálatlan ellentéte nem magában a vizsgált szövegekben, hanem a róla alkotott feltevéseinkben értelmezhető. A kétfajta beszédmód összevetése, egymásra olvasása korrekció, adatkiegészítés értékű. Ami a műfaj kérdését illeti, nyilván már maga a kalendárium műfaja kijelölő funkcióval bír, s a kalendárium meghatározott formája szabja meg a bejegyzések keretét. Így pl. a terjedelmi arány meghatározza a műstruktúrát, a kalendárium kisformája sem mellőzhető tényező, befolyásolja a bejegyzés módját, stílusát. Funkció szempontjából a kalendáriumok és bejegyzéseik használati irodalomnak tekinthetők (praktikus tanácsok, időjárás előrejelző részek tárháza). A kalendárium segít élni, tájékozódni, a mindennapok tudatos megélésének egyik módját mutatja fel. Bejegyzéseinek műfaji szabályait is ennek megfelelően formálja a gyakorlat, maguk az egyes példányok.

Másrészt, a kalendáriumi bejegyzés több műfajjal érintkezik, elsősorban a naplóműfajjal rokonítható. Általában énfarmájú, egymást időrendben, naponként vagy kisebb időmegszakításokkal követő feljegyzések sorozata, amely azokat az eseményeket és a hozzájuk fűzött kommentárokat tartalmazza, amelyeket szerzője az adott napra megörökítésre méltónak ítél. Egyes bejegyzései az időpont feltüntetésével kezdődnek.

Harmadsorban, közhasználatú formájában mégis, a szó legtágabb értelmében vett irodalmon is kívül álló jelenség. Kivétel azok az írók, melyeknek történelmi dokumentum értékük van. Az ilyen kalendáriumi bejegyzéseket viszont a dokumentumirodalom önletrajzi válto-

zatának egyik alfajaként tekintjük, függetlenül attól, hogy szerzője esetleg kizárólag önmaga számára s ennek megfelelően igénytelen stílusban írja meg, avagy számít a publikációra is, és ennek megfelelően válogatja. A bejegyzések történeti, művelődéstörténeti, az említett esetben színháztörténeti, kuriózumszámban menő dokumentumok. A vázlatos stílus a kalendárium kisformájával együtt járó műfaji jellegzetesség. A műfajteremtő tényezők egyike a megszólaló kiléte. A megnyilatkozások mögött rejlő személy maga válik a műfaji szabályok teremtőjévé, önmaga konstruálja saját maga képét a bejegyzések mentén.

A reklámműfajjal való kapcsolat már csak a kalendáriumi bejegyzés első összetevőjére, magára a kalendáriumra vonatkozik. A kalendáriumokat vásáron forgalmazzák, valószínűleg vásári kikiáltás is társult hozzájuk, mely a kelendőséget is fokozhatta. A könyvnyomtatók pedig az általuk kiadott naptárak külső borítóján egyéb általuk kiadott könyveket is reklámoztak. A kalendáriumok maguk váltak saját árusítasukhoz is kapcsolódó reklámmá.

A Székely Nemzeti Múzeum említett 1843-, 1844- és 1848-as kolozsvári kalendáriumainak bejegyzései ugyanazon személy, LUGOSI József szövegei.¹⁷ Különbféle bejegyzéseinek tükrében bontakozik ki előttünk egy olyan személyiség, akinek gondolatait többnyire könyvek és színházi előadások határozzák meg. A bejegyzések természetesen másra is kiterjednek: személyes- és családi bejegyzéseit, házi orvosszerek bejegyzését is olvashatjuk, könyvet, pénzt kölcsönöz, azt időben törleszti, stb. A korabeli Kolozsvár ismert alakjai jelennek meg bennük, az 1848-as kalendáriumban pedig éppenséggel a márciusi s azt követő történeti-politikai események örökítődnek meg éleslátással.

A rövid kalendáriumi bejegyzésekben az életforma jellegzetességei reprezentálódnak, feltáruznak az életmód és a művelődési igény ellentmondásai, a mindennapi küzdelmek a valóságos létben a megélhetésért és egy kulturált egészséges lét megteremtéséért. Egy bizonyos fokig tudatosan megkonstruált énfomálásnak, illetve énfomálásnak is felfoghatók – az intim

bejegyzések hiánya is azt igazolja, hogy valamiféle énfomálási szándék, illetve publicitási igény is rejlik a sorokban. Noha az énfomálás vizsgálatában az énfomálásban igen problematikus, az egyes bejegyzések konstruálják is a kalendárium tulajdonos képét. Hogy mennyire kontrolált és tudatos a feljegyzés, magának írja, avagy hallgatólagosan számít a publikusságnak valamilyen formájára, azt a bejegyzések sajátos szempontja és jellegzetes arculata tárja fel.

LUGOSI számára a személyes bejegyzés, recept, könyvekről, személyekről, pénzügyekről szóló feljegyzések és az 48-as történelmi feljegyzések mellett alighanem a színházi program részletes vezetése válik a kalendáriumi bejegyzések központi tárgyává. Amellett, hogy a részletes repertórium feljegyzése személyességét illetően is fontos, a színháztörténet számára hiánypótló adatokkal szolgál.

A nem titkosított repertórium kéziratos feljegyzése nem teljesen magántermészetű, inkább a nyilvános színházi műfaj felé mutat. A színházi intézmény által teremtett és a színházat körülvevő szövegekörpuszok sorában drámai szövegek, szövegekönyvek, színlapok, sajtótermékek különböző színházi műfajai, egyéb színházi aprónyomtatványok (műsorok, meghívók, újévi üdvözlő versek, színészeket ünneplő szóróversek) mellett a program színháztörténeti értékű, LUGOSI általi vezetése csak bővíti a kört.

A kalendárium üres fehér lapjai csábítást jelentenek minden kalendáriumtulajdonos számára. A szabad forma és egyedül a kalendáriumméret által korlátozott és megszabott mérték lehetőségei kecsegtetőek. Mindenki azt ír bele, amit akar. Ennek a reális köznapi feltétele egyedül a bagópénzért megvásárolható kalendárium, és az írásképeség. Esetünkben az egyéni opció alakított ki egy olyan formát, mely a kalendáriumi bejegyzés műfajának értékét megemelte.

Jegyzet

1. L. Mátyás király szerepe a tudományos naptár létrehozásában témájú JANKOVICS Miklós-tanulmányt. (*Tud. Gyűjt.* 1829. XII. k. 72–97.)
2. A HELTAI által lefordított REGIOMONTANUS-féle naptárt BAGÓ Márton budai nyomdász még népszerűbb formába dolgozza át. A BAGÓ-féle csíziók még 1873-ban is megjelentek. Így négy száz évvel át majdnem változatlanul közlik ugyanazon babonás asztrológiai jóslásokat, parasztrégülakat, és háromszáz évvel át a HELTAI-nál közzététettségűek orvosságait. (JAKUCS István: **A csízió és a kalendárium története, különös tekintettel a debreceni régi naptárakra.** *DÉRI Múzeum évkönyve.* 1962–1964. Debrecen, 1965. 207.)
3. JAKUCS István egy 1592-es HELTAI-kalendárium címét közli, és arra is következtet, hogy létezhetett 1590-es évi HELTAI-féle naptár is. (JAKUCS István: I. m. 207.)
4. JAKUCS István: I. m. 206.
5. L. a Székely Nemzeti Múzeum kalendáriumanyagában: 1713, 1721, 1722, 1723, 1725, 1726, 1732, 1733, 1736, 1742 éveinek kalendáriumait.
6. JAKAB Elek a HANCKENS Bálint kiadásában tizenegy *Új és Ó Kalendáriumot* nevez meg, melyet S. PATAKI József nyomdájában nyomtak. Ezek: 1758, 1761, 1764, 1767, 1777, 1779, 1783, 1788, 1797, 1799. évi kalendáriumok. (JAKAB Elek: **A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben.** Bp. 1881.)
7. A Székely Nemzeti Múzeum következő évekbeli *Új és Ó Kalendáriumai* készültek a HANCKENS Bálint-mintára: 1730, 1749, 1756, 1757, 1761, 1765, 1768, 1775, 1776, 1778, 1779, 1780, 1781, 1785, 1789, 1792, 1794, 1796, 1797, 1799, 1802, 1804, 1805, 1806, 1811, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825 – mindezek kolozsváriak, de Marosvásárhelyen nyomtatott hasonló mintájú példány is van a múzeumban, 1795-ből.
8. KÓVÁRY László: **Jegyzetek naptár-irodalmunk történetéhez.** In: **Erdélyi naptár 1855-ik közönséges évre. 2. évi folyam.** Kolozsvár, 1854. 50.
9. Az első kalendárium-kiadási szabadalmat TÖLTÉSSY István kapta, 1705. november 5-én. L. még a kalendáriumok szabadalma vonatkozó adatokat: GÁRDONYI Albert: **A XVIII. század legkeresettebb könyve.** *Magyar Könyvszemle.* 1941. 232–244.
10. KÓVÁRY László: I. m. 17.
11. A kalendárium mint a legszélesebb néprtegek irodalmi tápláléka válik politikai szempontból is fontossá. Mária Terézia több rendeletével is igyekezett szabályozni a kalendáriumok cenzúráját, és eltüntetni azokból minden babonás dolgot. II. József eltiltja a kalendáriumokból az olyan búcsúhirdetéseket, melyek hatása a tisztítóűzre is kiterjed. A MARTINOVICS-féle összeesküvés felfedezésének évében a július 7-i dekrétum szerint a kalendáriumokhoz függesztett iratok szigorúbban kell fölülvizsgálni. (SASHEGYI Oszkár: **Kalendáriumok cenzúrája.** *Magyar Könyvszemle.* 1942. 18–19.)
12. GÁRDONYI Albert: I. m. 236–240.
13. JAKUCS István: I. m. 207.
14. EDVI ILLÉS Pál: **Kalendárium magyarázatja, és még valami a honni kalendáriumokról.** 63–96. *Tud. Gyűjt.* 1829. V. k.
15. MÁTRAY Gábor: **A magyar naptárokról a közelébb lefolyt négy évszázad alatt.** *Új Magyar Múzeum.* 3.f. olyam, 1853. II. k. 177–178.
16. Az említett bejegyzések három kalendáriumból származnak: **Erdélyi Új és Ó Kalendárium Krisztus Urunk születése után 1843. 365 napból álló közönséges esztendőre.** **Erdély- Magyar és Más országokra alkalmazva** (Kolozsvárt a királyi lyceum betűvel); **Az Erdélyi Új és Ó Kalendárium Kriszt. Urunk születése után 1844. szökő évre** és a **Kolozsvári naptár az 1848-ik szökő évre.** **Kiadja TILSCH János.** (1876. január és 1877. december között az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvállományának duplikátumait áruba bocsátja. Az alapító nagysz-zony, CSEREYné költségén az alapító múzeumór, VASADY NAGY Gyula is vásárol a székely múzeumnak. Az Erdélyi Múzeum tudós könyvtára, SZABÓ Károly és a Székely Nemzeti Múzeum következő nagy múzeumóra, NAGY Géza még 1888-ban is váltanak leveleket ilyen ügyben. Így kerül a Székely Nemzeti

Múzeum tulajdonába ez a három kalendárium is – BOÉR Hunor közlése.)

A kalendáriumokban fellelt 1844/45-, illetve 1848-as dátumokkal ellátott színházi repertóriumról, illetve ezen kalendáriumi bejegyzésekről és szerzőjükről részletesen lásd e tanulmány írója: **Egy ismeretlen színházirányítói forrás, a kalendárium-bejegyzés** c. előadását, mely a *Kép és szöveg interdisciplinális konferencián*, a Kolozsvári Irodalomtudományi Tanszéken hangzott el, 2002. május 23-án (megjelenés előtt).

17. Vö. LUGOSI József sajátkezű magán följegyzései. *Promemoria. (Fogsága történetéből).* In: Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Ms. 2519. jelzetű kéziratával; LUGOSI életéről lásd ÖRKÉNYI Béla: *LUGOSI József életrajza* c. kéziratát (egyetlen eredeti példány, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, MS. 1187).

(A családnevek majuszkulás kiemelését kötet-szerkesztési szempont indokolta. **Szerk. megj.**)

Calendarele vechi din Muzeul Național Secuiesc sau genul literar al notițelor din calendare (Rezumat)

În urma prezentării istoricului calendarelor maghiare, lucrarea discută funcția calendarelor și a notițelor făcute de posesori pe paginile lăstate libere în volumele acestora. Atrage atenția asupra notițelor din trei calendare clujene păstrate în Muzeul Național Secuiesc, autorul cărora este József LUGOSI, și care au valoare de sursă privind istoria teatrului (de ex. repertoriul teatrului clujan din anii 1844/45, respectiv 1848).

Old Calendars in the Székely National Museum or the Literary Genre of the Notes in the Calendars (Abstract)

The paper presents the history of the Hungarian calendars, the function of the calendars and of their possessor's notes in the white pages. In the museum the notes of three calendars from Kolozsvár (Cluj) have a real value considering the history of Kolozsvár's theatre (they contain the repertory of the year 1844/45 and 1848).

